

ŠTÚR A HAVLÍČEK – DVA POHLEDY NA SLOVANSTVO (ku komparácii národnopolitických konceptov)¹

VLADIMÍR BAKOŠ, Filozofický ústav SAV, Bratislava

BAKOŠ, V.: Štúr and Havlíček: Two Views on Slavism (On the Comparison of Political Concepts of Nation).

FILOZOFIA 50, 1995, No 12, p. 679

The paper offers a comparison of two political concepts of nation: those of Havlíček and Štúr. Whereas Havlíček emphasises the national element (on the background of the collaboration of equal Slavic nations, in Štúr there still prevails the dialectic relation between the Slavic and the Slovak elements, between tribalism (nationality) and the Slavic (spiritual) unity of higher level. They both were concerned in the future of their own nation and in the mutuality of Slavic nations. But whereas Havlíček accepted the realistic pragmatic position of austroslavism, Štúr ended in mesianistic panslavism based on uncritical admiration for Slavs and Russians. Nevertheless, they both tried to defend the identity and the future of their own national communities on the background of broader Slavic solidarity and collaboration.

Ľudovít Štúr a Karel Havlíček vstúpili do národnoemacipačného zápasu vlastných národov takmer súčasne. Od počiatku vlastnej činnosti v národnopolitickom pohybe sa profilovali ako výrazné osobnosti, pričom ich aktivita, stanoviská i postoje mali viacero nielen príbuzných, ale aj styčných bodov.

Obaja boli horlivými *zástancami všeslovanskej myšlienky*, ale postupne sa prepracúvali ku kritickej revízii kollárovskej založenej koncepcie všeslovanstva.

Pohyb slovanských národov v rakúskej monarchii v tridsiatych a začiatkom štyridsiatych rokov prebiehal v atmosfére Kollárom sformulovanej myšlienky všeslovanskej literárnej vzájomnosti a jej nadšenými stúpenkami sa stali aj Štúr a Havlíček.

Rozvíjanie myšlienky slovanskej vzájomnosti bolo v stredobode Štúrovej aktivity na pôde bratislavského evanjelického lýcea od polovice tridsiatych rokov. Štúr bol presvedčený o sľuteľnej budúcnosti Slovanov a rovnako si uvedomoval naliehavosť ich pozdvihnutia spojeným sústredeným úsilím. „Všeslávie“ heslo naše, jí potekou všecky doby, všecky síly života. Předmět veliký, síly slabé, kde ale vynaloží vše, co má, k dobrému ochotně, byť by seba nepatrnější bylo – tent' nám je člověkem“, písal F. Palackému roku 1835 ([1], I, 48).

Formou rozvíjania slovanskej vzájomnosti popri štúdiu slovanských jazykov, literatúr a dejín, rozsiahlej korešpondencii so slovanskými vzdelancami boli aj cesty študentov po

¹ Stať je rozšírenou verziou autorovho príspevku predneseného na interdisciplinárnej konferencii *Fenómén Slovanstva v kultúrnej a politickej identite Slovákov* (Ľ. Štúr: *Slovanstvo a svet budúcnosti*) 13. apríla 1994, Slovenský inštitút medzinárodných štúdií MZV SR, Bratislava.

slovanských krajinách. Avšak kým Štúr sa nimi iba utvrdil vo svojom všeslovanskom presvedčení a cítení (ako sme videli, išlo o všeslovanské horlenie Štúra a slovenskej obrodeneckej mládeže na pôde Spoločnosti česko-slovanské na evanjelickom lýceu v Bratislave), Havlíčkov bližšie spoznávanie Slovanov (konkrétne Rusov) vyústilo do dezilúzie a následného „vytriezvenia“ zo všeslovanského horlenia.

V mladosti bol Havlíček rovnako nadšeným stúpencom kollárovskej myšlienky vzájomnosti Slovanov ako Štúr (spomeňme jeho usilovné slovanské štúdiá) (pozri [2], 28-30). Už v tomto období si však vytváral svojský vzťah k slovenskej otázke. Jeho názorový realizmus sa premietal hneď v zárodok – keď si ako prvoradé vytýčil priame poznanie Slovanov (a následne uskutočnil niekoľko ciest – do Haliče, do Ruska) ([2], 30-32). Všeslovanské zanietenie uňho vyvrcholilo počas pobytu v Moskve roku 1844 ([3], 24 a n.; [2], 40 a n.). Avšak ako sa bližšie oboznamoval s pomermi v Rusku, rodila sa v ňom dezilúzia, a to nielen pokiaľ išlo o jeho proruské sympatie, ale aj o jeho celú predchádzajúcu všeslovanskú zanietenosť. Dozrieval tu Havlíčekov nový, realisticky zakotvený prístup k Slovanstvu. Ako k tomu neskôr napísal: „Ruské mrazy a ostatní ruské věci uhasily ve mně poslední jiskru všeslovanské lásky... a tak jsem se vrátil do Prahy Čechem“ ([4]; [5], 32). Pobyt v Rusku tak rozhodujúcim spôsobom prispel k jeho kritickéj revízii všeslovanskej myšlienky. „Aby jenom Kollár mohl přijet do Rus místo mne! On by si zoufal za to, čím sám k tomu Slovanství dopomáhal!... Jen přijed'te sem! A kdo chce Čechům opravdu dělat dobrodiní, ať je posílá na své útraty do Moskvy“ ([6], 146).

Havlíčkovu kritické prehodnotenie kollárovskej všeslovanskej myšlienky literárnej vzájomnosti priniesla jeho známa stať *Slovan a Čech*, uverejnená v Pražských novinách vo februári-marci 1846. Zúčtoval tu aj s vlastným všeslovanským horlením z čias pred ruským pobytom, po ktorom sa vrátil „pouhým neústupným Čechom“ ([5], 30-32).

Nezostal však pri kritike všeslovanskej myšlienky, poprel ideu slovenskej národnej jednoty, takže – „nepravdivé jest vlastenectví všeslovanské“, ale vzápätí formuloval novú koncepciu slovanskej myšlienky v Čechách.

Podľa Havlíčka Slovania netvorí jeden národ, ale štyri samostatné, navzájom nespojené národy ako iné európske národy. Na základe niektorých príbuzností nemožno očakávať medzi nimi svornosť (ich susedstvo môže byť skôr prameňom rozporov – ako pomer Rusov a Poliakov). Slovan je iba názov zemepisný a vedecký. Slovanstvo nemôže byť spojené jedným jazykom či literatúrou, pretože týmto by musel byť jazyk ruský, čo jednoznačne odmietal ([7], 339-340). Slovanské vzťahy sa majú postaviť na úroveň vzájomnej užitočnosti – v rovine celkom konkrétnych, materiálnych záujmov.

V Havlíčkovom koncepte sa zvyraznil práve aj český – nacionálny moment prístupu k slovenskej otázke. Tak napr. písal: „Nebot' opakují ještě jednou s důrazem, že vlast naše není Slovanstvo, nýbrž jen Čechy, Morava, Slovensko, Slezsko“ ([5], 39). „Zkrátka s hrdostí národní řeknu: „Já jsem Čech“, ale nikdy: „Já jsem Slovan“. Kdykoli se nazvu Slovanem, učiním to vždy jenom ve smyslu učeném, země- a národopisném. Slované mají čtyry vlasti, a ne jednu vlast, a patriotismus slovanský jest jenom o něco méně horší než kosmopolitismus. Lépe jest méně lidí, ale důkladně a věle milovati, než každého trochu“ ([5], 56-57).²

² Havlíček tu tiež apeloval na zjednotenie „mezi námi Čechoslovany“, aby „pravá svornosť ve všem a úplné spojení v jeden národ s jediným písemným jazykem nastaly a vždy trvaly“ ([5], 42).

Havlíčkovo odmietnutie nereálnej a neuskutočiteľnej idey slovanskej jednoty (pri zachovaní literárno-kultúrnej spolupráce) a jednoznačný príklon k austroslavizmu (k prehĺbeniu programu ktorého výrazne prispel) (pozri [8], 200), bol determinovaný jeho českou nacionálnou koncepciou, ktorá nadobúdala už výrazne národno-politický charakter, t.j. neobmedzovala sa na zdôrazňovanie kultúrno-literárnych aspektov národného života, ako bolo dovtedy v obrodeneckých konceptoch zväčša obvyklé, ale zdôraznila konkrétne zacielenú národno-politickú prácu.

K stanoviskám z programového článku *Slovan a Čech* sa vrátil neskôr (v porevolučnom období). Hovoril o tom, že dôraz na vlastné „češstvo“ nemusí znamenať oslabovanie slovanskosti, keďže „Slovanství jest teprve ideal, ku kterému směřujeme, že tedy nemožné jest v praktickém životě již nyní se opírat na ten ideal...“ (Havlíček tu tiež podotkol, že nehovoril veľa o Slovanstve, ale jednal vždy ako Slovan „a sit venia verbo – jako panslavista“) ([9]; [10], 423).

Havlíčkova vyhranená formulácia uvedomelého češstva narazila na Štúrovo neporozumenie, keďže v tom videl prejav egoizmu a nedostatku slovanskej svornosti ([11], 146-150).³ Ak na jednej strane Štúr vytýkal Havlíčkovi sebeckosť – v otázke slovanskej neschopnosť povzniesť sa k vyšším cieľom, ako aj v rovine národnej sledovanie predovšetkým vlastného, českého prospechu, na druhej strane Havlíček odmietol Štúrovo chápanie Slovanstva ako „poetické, temné, neurčité a nepraktické“. Dôvodom odmietnutia štúrovského konceptu slovanskej otázky však bolo aj to, že bol úzko spätý s programom vlastnej, svojbytnej slovenskej národnej identity. Havlíček videl v tomto kroku ohrozenie jednoty a životaschopnosti národa „česko-slovanského“. Považoval za paradoxné, že na Slovensku, kde vždy rozkvitala slovanská myšlienka, teraz podľa neho namiesto spojenia všetkých Slovanov vznikli snahy o odtrhnutie od Čechov. Štúrovské národnoemancipačné snahy podľa neho neboli výrazom vôle národa, nevyrástli z podstaty samotného národného vývinu, ale z čirej svojvôle pôvodcov tohto kroku a nenájdu na Slovensku živnú pôdu.⁴

Jeho koncepcia slovanskej otázky, resp. slovanskej politiky tak vždy bola výrazom sledovania špecifických záujmov českého, resp. československého nacionalizmu. Aj neskôr, už po revolúcii, mienil, že „Novo-Slováci“, ktorí horlili za všeslovanstvo, ale jednali proti nemu, keďže zavedením „miestneho nárečia“, t.j. slovenčiny, do literatúry oslabili práve ten slovanský kmeň (národ), ktorý bol najviac ohrozený nepriateľmi, konkrétne Nemcami. Dokonca sa domnieval, že „osud Čechoslovanů rozhodne také osud celého Slovanstva a že jestli my padneme v duševním a snad i materialním boji proti Němectvu, také polský a jihoslovanský kmen těžce ponesou následky našeho pádu“ ([10], 424).⁵

³ Havlíčkove stanoviská (z článku *Slovan a Čech*) ostro odsúdil v článku *K odohnání ovadov* (Orol tatranský, nov. 1846).

⁴ Úsilie Štúra a Hurbana charakterizoval ako „sobecký, marný záměr vytvořit ze sebe, malinkých človíčků, patriarchy“ a apeloval na „každého vlastnilovného Slováka“, aby pomáhal rozširovať na Slovensku stanovisko „proti hurbano-štúrovským novotám“ ([5], 35).

⁵ Je pozoruhodné, že to bol práve Havlíček, ktorý uviedol argument o význame početnosti národa, neskôr sa opakujúci v čechoslovakistickej argumentácii (až po T. G. Masaryka, E. Beneša, resp. A. Pražáka): „Počínání Štúrovo škodí nám Čechům, činíc náš národ o 3,000.000 slabším, ale ono i Slovákům rovněž tak, ba více záhubné jest, poněvadž z nich místo 9,000.000 národu vytvořit chce 3,000.000-ový, a k tomu bez literatury, bez úradní řeči, bez ústavů, bez historie, beze všeho“ ([10], I, s. 267).

Ľudovít Štúr v polovici štyridsiatych rokov 19. storočia formuloval svoju novú slovanskú koncepciu, čo súviselo predovšetkým s prijatím spisovnej slovenčiny ako jedného zo základov ideológie slovenského nacionalizmu. Predovšetkým preto bolo nevyhnutné revidovať aj kollárovskú koncepciu slovanskej kultúrno-literárnej vzájomnosti, ktorá už v tomto období nevyjadrovala adekvátne snahy slovanských národov po vyjadrení vlastnej národnej identity.

Táto nerozlučná spätosť so slovenskou národnou identitou bola podstatná pre novo koncipovaný Štúrov slovanský program.⁶ „Žiadne malichernosťi, jak je Boh nado mnou, nepohli ma k Slovenčine, ale rozmisleňje sa nad Slovanstvom a vnuknuťje jakési svaté! Až bi nestála Slovenčina, ňestojí ani moje pojmuťje Slovanstva, a to bi bolo do zufaňja. Jedno s druhím sa drží“, pisał Štúr v liste M. M. Hodžovi v apríli 1844 ([33], 38).

Príbuznosť, resp. odlišnosť Havlíčka a Štúra v ich tematizácii slovanskej otázky vyplýva zo súvislostí sociálnych a historických *kontextov*, v ktorých pôsobili, ďalej z rozličnosti inšpiračných *zdrojov*, z ktorých sa napájalo ich myslenie, ako aj zo špecifických spôsobov *kreovania nacionalizmov*, resp. nacionálnych pohybov a ich programov.

Havlíčkov, ale aj Štúrov postoj k slovanskej otázke sa odvíjal na pozadí ich spoluúčasti na formovaní nacionálnych hnutí oboch národov, tj. dalo by sa povedať ich prechodu na pozície výstavby programu i politiky uvedomelého nacionalizmu. Na jednej strane uvedomelého česťstva, seabavedomého nacionalizmu vyzrievajúcej českej spoločnosti polovice 19. storočia, ktorej ideová i politická reprezentanti sa hlásia o slovo a svoje práva v spoločenskom, hospodárskom i politickom živote habsburgovského Rakúska. Na strane druhej sa formovalo seabavedomie a začínali sa klaásť požiadavky postupne sa seba-uvedomujúceho slovenského národného spoločenstva.

V týchto súvislostiach chápeme slovenský, resp. český národotvorný pohyb, ako *nacionálny pohyb*, ktorý je výslednicou objektívnych trendov procesu transformácie etno-kultúrneho spoločenstva do podoby modernej národnej spoločnosti a subjektívneho vstupovania do týchto pohybov. Nacionalizmus je potom v daných súvislostiach predovšetkým národotvorným a emancipačným procesom. V ňom sa etnické spoločenstvo definované primárne vlastnou (ľudovou) kultúrou a jazykom pretvára predovšetkým vďaka aktivite národne uvedomelej intelektuálnej elity (inteligencie). Šírením národného uvedomenia medzi široké vrstvy populácie (ľudu) sa tvorili predpoklady pre formovanie národa ako spoločenstva spätého pocitom spolupatričnosti, spoločnou kultúrou, národným vedomím, vôľou po dosiahnutí národnej jednoty a nezávislosti.⁷

Tento národnoemancipačný proces prezentuje a reprezentuje v nami sledovaných súvislostiach časť inteligencie, ktorá bola jedinou sociálnou skupinou pripravenou plniť funkciu nositeľa a hýbateľa týchto pohybov. Práve inteligencia suplovala absenciu vyhranenej spoločensko-politickej elity v týchto societách. Táto aktivita bola o to významnejšia, že ju vykonávala pomerne úzka vrstva či skôr skupiny inteligencie s nedostatočne silným a diferen-

⁶ Spolu s myšlienkou slovenskej osobitosti rozvinul vlastnú koncepciu slovanskej kmeňovitosti, konkrétne v práci *Nářečja slovenskuo alebo potreba písanija v tomto nářečí* (1846).

⁷ Z množstva literatúry venovanej tejto téme spomeňme aspoň prácu SETON-WATSON, H.: *Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*. Boulder, Colorado 1977, s. 3 a n.

covaným sociálnym zázemím, bez dostatočnej podpory šľachty či meštianskych stredných vrstiev, bez vyhranených politických skúseností, bez možnosti oprieť vlastné programové úsilie o kontinuálnu historicko-štátoprávnu tradíciu vlastného národa. V Uhorsku tradične disponovali politickými právami iba privilegované vrstvy. Preto jedným z cieľov národnoemancipačného kroku štúrovcov (kodifikáciou spisovnej slovenčiny) bolo aj získať slovenskú drobnú šľachtu pre slovenskú vec. Tieto počiatkové očakávania vkladané do slovenských zemanov sa však nenaplnili.⁸

V komparatívnom pohľade treba konštatovať, že i keď bola česká spoločnosť rozvinutejšia (s diferencovanejšou sociálnou bázou, ako aj historicko-štátoprávnu tradíciou a pod.), aj tu zohrávala inteligencia výraznú sociálno-národno-tvornú úlohu. Práve inteligencia sa usilovala v prípade oboch národných spoločenstiev všestranne ich mobilizovať. V tomto nacionálnom kultúrnom pohybe, v ktorom sa transformovali etno-kultúrne spoločenstvá do podoby národov, tieto jazykové spoločenstvá („language groups“) sledovali vlastnú rečovú homogenitu a čistosť.⁹ Bolo tiež potrebné vytvárať predpoklady a uskutočňovať konkrétne kroky pre sociálno-politickú emancipáciu a celkovú spoločenskú modernizáciu národných spoločností.

Bolo charakteristické, že práve vzdelanci posilňovali jazykovo-kultúrnu identifikáciu národného spoločenstva, resp. dôrazom na národný jazyk a literatúru a ich národotvornú funkciu posilňovali jednostranne jazykový charakter vlastného nacionálneho programu. Jazyk sa chápal (pod vplyvom herderovských inšpirácií) ako výraz národného charakteru či podstaty národa. Ako najurčujúcejší znak národa sa jazyk ocitol v stredobode ideológie národného obrodzenia, či už jej formulátormi boli na jednej strane Ľudovít Štúr, alebo na druhej Josef Jungmann (pozri [14], 90-92).

Aj slovanskú koncepciu postavili obrodeneckí vzdelanci už v tomto období na vlastnej tematizácii českého, resp. slovenského nacionálneho programu ako emancipačného programu spoločenstva v etape jeho národno-kultúrneho dozrievania a národno-politického presadzovania.

Pokiaľ ide o inšpiračné zdroje ich konceptov, je zreteľná ich rozličnosť zakladajúca aj divergentnosť nimi rozvinutých národno-politických konceptov, a to práve aj v chápaní slovenskej otázky.

Havlíčkova koncepcia bola založená na jeho practicistickom realizme, resp. pragmatickom utilitarizme. Išlo o jednu obdobu českej filozofie „zdravého rozumu“, ktorá bola zameraná proti nemeckej špekulatívnej filozofii (pozri [15], 380-383). V špekulatívnosti nemeckej klasickej filozofie videl prejav planého teoretizovania. „Není nikdy dobře filosofovatí do povětří a neohlížeti se po pevném základu své filosofie, sice pak lehko celá filosofie na oko pevně vystavená spadne jako domeček z karet od dětí vystavený“, písal na stránkach svojich Národních novin ([34], 174). Oproti abstraktnej špekulatívnosti „školskej filozofie“ kládol empirické poznávanie sveta; podľa neho je potrebné „všelikou učenost zakládati na zkušenosti opravdivého světa“ ([16], 142).

⁸ Slovensky hovoriaca šľachta buď zotrvala na pozíciách uhorského patriotizmu, alebo sa maďarizovala (bola v opozícii voči Kossuthovej strane, príčinou bol jej politický liberalizmus a program sociálnych reforiem) (pozri [12], 44).

⁹ Podľa A. D. Smitha takto chápal nacionalizmus už J. G. Fichte ([13], 17).

Havlíčkove reflexie sú príkladom takého uvažovania filozofického rázu, ktoré má všeobecný dosah bez úmyselnej sústavnosti a presnosti, ale zato tým väčšiu naliehavosť.¹⁰ Jeho svetový a životný názor, ktorý i keď nebol abstraktne teoreticky prepracovaný, sa o to výraznejšie premietal do jeho postojov a aktivít v spoločenskej rovine. Celá Havlíčkova národno-politická aktivita je ilustráciou, konkretizáciou tohto empiricko-realistického a pragmatického svetonáhľadového základu.

Naproti tomu Štúr vlastnú myšlienkovú koncepciu postavil na základoch nemeckej klasickej filozofie. Počas štúdií v Nemecku sa sformovalo jeho myslenie pod vplyvom Hegelovej filozofie. Nielenže tento typ filozofovania neodmietol ako Havlíček, ale ho naopak považoval za najrozvinutejší spôsob filozofického myslenia a propagoval ho hneď po svojom návrate na Slovensko (napr. vo svojich historických prednáškach na bratislavskom lýceu v rokoch 1842-43).¹¹ Vlastnú národno-politickú aktivitu programovo zakladal na jej zdôvodnení historickom, romanticko-mesianistickom, až metafyzickom. Z hegelovskej inšpirácie Štúrovho myslenia vyplynulo jednoznačné kladenie romantického ducha (nie však jeho absolutizovanie!), ktoré určovalo jeho chápanie a výklad všetkých oblastí ľudskej činnosti, t.j. aj politiky, resp. národnopolitickej aktivity ([35], 67 a n.).

Dôležitou súčasťou jeho romantického pohľadu na svet bola predovšetkým filozofia dejín, pričom vlastný výklad podoprel recipovanou Hegelovou dejinnofilozofickou koncepciou. Zaoberal sa historickými osudmi Slovanov, ich dejinným poslaním a obranou ich vzdelanosti. Už v nedokončenej rozprave *Ázia a Európa* zaraďoval Slovanov do odvekého civilizačno-historického zápasu a pririekol im dôležitú dejinnú úlohu ochrancu európskej vzdelanosti ([18], 48-54).

Písal o Slovanoch ako hradbe čeliacej náporu východných barbarkých kmeňov, vyzdvihoval ich zásluhy pri ochrane západnej vzdelanosti v článku *Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu* ([19]; [20], 164-167). Vo svojich prednáškach slovanskej histórie obhajoval autochtónnosť dejinnej úlohy Slovanov. V dejinách, ktoré sú ustavičným vývinom ducha, Slovania dovŕšia snahy predchádzajúcich svetodejinných národov. Pririekol im osobitnú úlohu v dejinnom procese. Slovaný národ má prevziať od národov, ktoré splnili svoju historickú úlohu, vodcovstvo v dejinnom vývine, nimi má vyvrcholiť dejinný proces. Keďže história je „ustavičným vyvíňovaním ducha a ľudstva, proto i princíp a duch Slovanů, bude svrchoviskem všech předešlých národů.“ V dejinách Slovanov rozlišoval tri obdobia: dobu nerozvinutosti, obdobie kmeňovitosti, dobu ideálneho spojenia všetkých Slovanov [21].

Najvyšší cieľ historického vývinu národov videl Štúr v smerovaní k ľudskosti, k humanitnému cieľu. „Nechceme Slovanstvo bez ľudskosti, ale ani nechceme národnosti bez Slovanstva“ ([22], 337).

Na čo treba osobitne upozorniť, je okolnosť, že už v tomto období sa kryštalizovala dvojpólovosť jeho slovanskej koncepcie – ako nerozlučného súvzťahu slovanskej kmeňovitosti a ideálneho spojenia Slovanov.

¹⁰ Na takýto výklad pojmu filozofie básnikov, učencov, spisovateľov poukazuje J. Patočka ([17], 3).

¹¹ Prednášky historická – publikované In: OMF 1965, s. 491-501 a 625-634, resp. Filozofia 1966, s. 108-117.

Ako sme videli, Štúrovi išlo nielen o skúmanie minulosti Slovanov, ale aj a najmä o ich miesto v svetových dejinách, o ich svetohistorickú úlohu. V tejto súvislosti bol jednoznačne presvedčený, že Slovania sa majú stať dovŕšiteľmi snáh predchádzajúcich svetodejinných národov. Podľa Štúra slovanský národ má osobitné svetohistorické poslanie. Predstavuje duchovnú jednotu, ku ktorej smeruje kmeňovito rozčlenený slovanský národ.¹² Rozdiely medzi národom a národnými kmeňmi nepovažoval za podstatné.

Tu je dôležité položiť si otázku, ako vlastne Štúr chápal Slovanov, resp. slovanský národ. Podľa názoru Jana Patočku Hegel, keď hovoril o národoch (a ich úlohe v dejinách), nemal na mysli národy (ako ich bežne dnes chápeme), ale celé kultúry, resp. kultúrne okruhy. J. Patočka tiež upozornil, že aj Augustín Smetana a Ľudovít Štúr (i keď už pod vplyvom nacionálnych konceptov) pripojili k minulým kultúrnym okruhom aj Slovanstvo ako budúci kultúrny okruh ([24], 58).

Štúrovo chápanie Slovanstva ako vyššej duchovno-kultúrnej jednoty aktuálne rozčlenenej na jednotlivé slovanské kmene (dnes národné celky) bolo umožnené jeho konceptom dialektického súvzťahu *slovanskosti a slovenskosti, nacionálneho princípu* a vyššej (predovšetkým duchovnej) *syntézy*. Jeho koncepcia slovanskej kmeňovitosti a duchovnej jednoty Slovanov, vzájomnej spätosti slovenskosti a slovanskosti (ako je zrejmé) bola nielen inšpirovaná romantickými a heglovskými prameňmi, ale bola aj variáciou, resp. konkretizáciou hegelovsky chápanej dialektiky časti a celku.¹³

Národ sa rozvíja prostredníctvom svojich častí (kmeňov), tento rozvoj prebieha „v jeho osobnej duchovnej forme, t.j. v jeho nárečí“. Rozvojom kmeňovitosti rozvíja sa jeho duchovnosť. Podľa Štúra je znakom veľkej duchovnej sily práve kmeňovitosť národa (prítom rozlišoval jedenásť osobitných slovanských kmeňov). Vzájomnosť Slovanov „záleží v poznaní ducha národa nášho, a to, ako sa tento duch v umení (in der Kunst, in arte) vo spoločenských formách života Slovanov atď atď. ukazuje a ako sa on tam ako duch slovanský ukazovať musí!“ ([11], 42-43).

Zmysel a význam koncepcie slovanskej kmeňovitosti videl v tom, že rozvojom jednotlivých slovanských kmeňov (v dnešnom chápaní národov) sa pozdvihuje aj Slovanstvo. Slovenská národná svojbytnosť, duchovné i hmotné povznesenie slovenského kmeňa (národa) znamenalo pre Štúra príspevok k povzneseniu celého slovanského národa.

Slovanskú svornosť neobmedzoval Štúr iba na kultúrno-literárnu vzájomnosť, ale mala byť jednotou v usilovaní – „treba nám rovnaký smer i rovnaký cieľ, ostatné sa tým samým zrodí“. Svornosť tak tkvie „v jednote usilovania, v rovnakých zásadách, v tom istom cieli...“ Štúr kriticky poukazoval na absenciu „ducha skutočnej svornosti“ a písal: „Až keď budeme naplnení duchom tejto svornosti, staneme sa Slovanmi, až vtedy ja verím v skutočnú svornosť, ktorej

¹² Kmeňové rozdrobenie ako predpoklad neskoršieho zjednotenia na vyššom vývinovom stupni. Takto interpretoval štúrovskú koncepciu aj D. Rapant ([23], 27).

¹³ Otázkou celku a časti v konkretizácii vzťahu individua a spoločnosti v historickom procese sa Štúr zaoberal v úvahách *Pospolitost' a jednotlivost' a Život domáci a pospolitost'* (pozri [25], 182-205, 161-181). Spomeňme, že v prvej úvahe Štúr konštatoval, že slovanské obce sa nachádzajú na úrovni domáceho života, absenteje u nich súlad medzi jednotlivosťou a pospolitosťou, v čom videl veľký nedostatok ([25], 1.c., 201).

dosiaľ nebolo, nie však pre rôznosť literatúr, lež pre nejednotnosť v usilovaní a v zásadách našich“ ([33], 436–437).

Rezumiujúc túto časť nášho výkladu možno konštatovať, že obdobnou črtou koncepcii Štúra a Havlíčka bolo *zvýraznenie nacionálneho aspektu* pri formulovaní slovanskej myšlienky. Oba sa sústredili svoju pozornosť a aktivitu v druhej polovici štyridsiatych rokov 19. storočia na problémy vlastného národa, im venovali svoju hlavnú spoločenskú a politickú aktivitu a to sa premietlo aj do chápania slovanskej myšlienky.

Predovšetkým Havlíček jednoznačne, až jednostranne vyzdvihoval *aspekt nacionálny* (aj Slovanstvo = štyri slovanské národy a slovanská myšlienka = vzájomná spolupráca rovnoprávných slovanských národov – nielen v kultúrnej, ale aj hospodárskej a výslovne politickej rovine). Oproti Havlíčkovmu realisticko-pragmatickému austroslovanskému programu Štúrova koncepcia slovanskej kmeňovitosti v spätosti s duchovnou jednotou Slovanov bola založená na hegelovsky inšpirovanom idealizme. U Štúra bol stále prítomný súvťah *slovanskosti a slovenskosti*, *nacionálneho princípu* a vyššej (predovšetkým duchovnej) *syntézy*. Slovanský moment bol uňho bezprostrednejšie, resp. *nerozlučne spätý* s národným – slovenským.

Štúr sa však ani v štyridsiatych rokoch, t.j. v čase, keď sa plne sústredil na zápas za presadenie slovenského programu (v rovine jazykovo-literárnej, kultúrnej, ale aj v politickej – ako sa to prejavilo v revolučných rokoch 1848/49), nevzdal myšlienky ideálnej slovanskej jednoty či slovanského zjednotenia – práve a predovšetkým duchovno-kultúrneho!¹⁴

V nami sledovaných súvislostiach je tiež užitočné postaviť si otázku, či chceme/máme chápať Štúra ako filozofickú osobnosť – ako filozofa (prípadne historiozofa, či až takpovediac metafyzika), alebo predovšetkým ako pragmatického politika (prítom stavajúceho na metafyzicky zakotvenom ideovom koncepte). Štúr filozof/metafyzik hľadal miesto Slovanov (a v tomto rámci aj Slovákov) vo svetových dejinách, ktoré sú ustavičným vývinom ducha. Štúr ako politik/idealistický pragmatik hľadal cesty, ako obhájiť existenciu Slovanov a Slovákov v súčasnom svete. Dejinnofilozofický koncept mu potom slúžil ako akýsi „ideologický inštrument“ pri zdôvodňovaní cieľov a záujmov v národnopolitickom zápase Slovákov, resp. pri sledovaní širších cieľov slovanských národov, ich zjednotenia (ako jednoznačne tvrdila v tom čase maďarská propaganda – panslavizmu). Možná odpoveď (pochopteľne, s rizikom simplifikácie): Štúr a po ňom aj nasledujúce generačné zoskupenia slovenských intelektuálov, ktorí viac či menej dobrovoľne suplovali svojou aktivitou funkciu politickej elity národného spoločenstva, vo vlastnom usilovaní akoby neustále oscillovali medzi pragmatickou politikou a dejinnou metafyzikou.¹⁵ Išlo o nutnosť zohľadňovať pretenzie aktuálnej spoločenskej situácie a možnosti národnej politiky, ale aj o ich vlastné romantické ambície – prostredníctvom bezod-

¹⁴ Preto písal v liste I. I. Sreznevskému v apríli 1844: „Ostatně nemysli, že vystoupení toto (t.j. kodifikácia spisovnej slovenčiny – V. B.) považujeme za poslední stadium vyvinutí našeho: nikoli! my je považujeme toliko za přechod!“ ([33], 35).

¹⁵ Mimoriadne inšpiratívny výklad slovenského romantizmu ako oscilácie stálych sporov romantického „ducha“ a dobovej spoločensko-politickej „predmetnosti“ (a dvoch typov romantického myslenia: národno-pragmatického a mesianisticko-metafyzického) rozpracoval Oskár Čepan ([35], 60–80).

kladného aktu – „meniť človeka a svet“. ¹⁶ Ich romantizmom determinované chápanie sveta a života tiež podmieňovalo to, že si prirodzene osvojovali presvedčenie o hlbšom zdôvodnení a oprávnenosti vlastného konania, ktoré videli hlboko filozoficky, až metafyzicky zakotvené. Svojou neúnavnou aktivitou „v službách ducha“ v záujme realizácie nadosobnej idey chceli naplniť vlastné poslanie, resp. vyšší historicko-metafyzický zmysel dejín.

Išlo im tak o „prebudenie“ národa ako etno-kultúrnej pospolitosti, o jeho „pretvorenie“ sebauvedomením predovšetkým veľkými revolučno-romantickými činmi. V danom prípade išlo o vytváranie predpokladov pre to, aby sa z doposiaľ nedostatočne vykryštalizovaného etno-kultúrneho spoločenstva utvorila kultúrne, ale najmä aj politicky/občiansky sebauvedomelá národná spoločnosť, t.j. moderný národ, ktorý by bol nielen spätý pocitom súdržnosti, ale ktorý by aj dokázal sledovať a uskutočňovať spoločné ciele, t.j. mal by dostatočnú vôľu a silu stať sa politickým národom (so všetkým, čo k tomu patrí). K realizácii tohto cieľa, ktorý programovo ako prví nastolili štúrovci, musel slovenský národ prejsť ešte dlhú cestu historického zápasu za vlastnú národnú suverenity. Tým však naplňal logiku priebehu historického procesu, ktorým musia prejsť všetky etno-kultúrne spoločensvá pri svojej sociálno-historickej transformácii na moderné národy. ¹⁷

Slovanská otázka sa konkretizovala v kontexte *politických* reálií konkrétneho-historického rámca národnoemancipačného zápasu malých slovanských národov habsburskej monarchie. V záujme presadzovania bezprostredných i dlhodobých cieľov národno-politického pohybu sa „spolitizovala“, t.j. posunula do roviny revolučného politického boja. V daných súradniciach sú jej konkretizácie rozmanité, ale stretávajú sa tam a vtedy, keď sa tieto pohyby Slovákov, Čechov, Chorvátov, Srbov a ďalších slovanských národov dokázali načas zosúladiť, t.j. keď sa podnikli pokusy koordinovať ich vlastné kroky v záujme úsilia o uskutočnenie obdobných, ale aj spoločných národopolitických cieľov (osobitne myšlienky spojenia síl a politického úsilia rakúskych Slovanov).

Takúto konkretizáciu priniesli predovšetkým udalosti meruôsmych, revolučných rokov 1848-1849. Obaja, Štúr i Havlíček, vo zvýšenej miere venovali pozornosť slovanskej otázke. Poukazovali na potrebu vzájomného spoznávania, solidarity a spoločného postupu v záujme vlastnej budúcnosti. Tu treba spomenúť na prvom mieste pražský *Slovanský zjazd* z júna 1848, k zorganizovaniu ktorého prispeli najmä jeho propagáciou a na ktorom prišlo aj k porozumeniu Havlíčka a Štúra na platforme návrhu spolupráce rakúskych Slovanov. Zoči-voči maďarskému nacionalizmu a nemeckému pangermanizmu sa aktualizovala potreba spolupráce slovanských národov monarchie. Slovanská vzájomnosť sa však už nemala a nemohla uskutočňovať „apolitickú“ kollárovskú ideou kultúrnej vzájomnosti, do popredia sa dostala politická formulácia slovanskej myšlienky – austroslavizmus. Česká politika videla v Slovanskom zjazde príležitosť posilniť vlastnú austroslovanskú politiku, slovenská politika (ale napr. aj chorvátska) možnosť,

¹⁶ Ako poukázal O. Čepan, radikálne prekonávanie protikladov, t.j. dialektika, sa pripúšťala iba v zápase s nepriateľskou predmetnosťou v oblasti národnostného antagonizmu (nie však už vnútri samotného národného hnutia) ([35], 77).

¹⁷ Historicko-sociologický výklad kontinuity a transformácie etnických spoločenstiev do moderných národov podal A. D. Smith [26].

ako čeliť maďarskému šovinizmu. Už pri prípravách na Slovanský zjazd došlo k ich vzájomnému zblíženiu.¹⁸

Ako sme videli, v priebehu štyridsiatych rokov zaujal Havlíček značne kritický postoj k všeslovanskému horleniu, na druhej strane je potrebné zdôrazniť, že nikdy nepodceňoval tento aspekt (a to ani vtedy, keď zaujal pragmaticko-utilitárny postoj aj k otázke slovanskej spolupráce a staval ju ako rovnocennú so spoluprácou s inými národmi). Práve v revolučných, meruôsmych rokoch jednoznačne zvýraznil slovanský akcent, i keď opäť pochopiteľne primárne v rámci formulácie záujmov českého národno-politického zápasu. Nielenže nepodceňoval význam spolupráce a solidarity slovanských národov, ale naopak, na nej zakladal koncepciu českej austroslovanskej politiky. Spoločný postoj a možný postup Slovanov rakúskej monarchie sústreďujúci sa na otázky ich vzájomnej ochrany a vlastnej budúcnosti sa dostal v tomto období do stredobodu ich aktuálneho politického boja.

Treba uviesť, že Štúr chápal ako súčasť zápasu za slovanskú myšlienku aj protimaďarský odboj, v ktorom videl reálne uskutočňovanie slovanskej vzájomnosti, resp. konkrétnej slovanskej politiky. V spolupráci, ba spojení Slovanov videl Štúr vždy (či už v 40. rokoch, v revolučných rokoch, ale aj po revolúcii) jediný účinný spôsob ich ochrany pred ohrozením, resp., jeho slovami, „naše spasenie“. V jeho optike prekážkou „veľkého združenia slovanského“ boli predovšetkým Maďari. „Nejdříve se musí zlomit uherské poměry, převaha maďarstva by se zničila, jest hlavní úkol náš“ ([27], 248-249).

Preto na Slovanskom zjazde osobitne upozornil na maďarskú hrozbu, resp. na potrebu oslabiť maďarský vplyv na rakúsku politiku, čeliť nebezpečenstvu spojenia Maďarov s Nemcami. Štúr upozornil vo svojom vystúpení na Slovanskom zjazde, že je prvoradou úlohou paralyzovať vplyv a nátlak Maďarov na Viedeň, pretože ak budú ich požiadavky tu uznané (Viedňou), boli by snahy slovanských národov ríše navždy stratené. „Řekněme, že chceme jako samostatné slovanské obce stát pod vládou rakouskou: tím dáme akcent Slovanům. Pak s nimi může vláda rakouská žít. Proto musíme sílu Maďarů ztroskotat...“ ([27], 248-249). Tento návrh na spojenie samostatných slovanských obcí pod rakúskou vládou bol vo svojich dôsledkoch radikálnejší ako oficiálne austroslavistické zameranie zjazdu. Postavil totiž do popredia uznanie práv Slovanov na samostatný vývoj, ktorého dôsledkom by bola premena Rakúska (vzhľadom na dominanciu slovanského živlu!). Treba poznamenať, že samotný austroslavizmus pokladal Štúr iba za prechodný stupeň pri uskutočňovaní projektu všeslovanského zväzu ([28], 148).

Je pozoruhodné, že Štúrovo stanovisko podporil práve Havlíček, ktorý povedal: „Legálnost přestala. Legálně daleko nedojdeme. Nikdo konečně nejedná legálně v těchto dobách“. Poukázal na to, že je nevyhnutné „na každý pád paralyzovati německou a maďarskou sílu a vládu“ ([27], 249).

Podporil Štúrov protimaďarský postoj a navrhol priamo ozbrojené vystúpenie proti Maďarom (čo, pochopiteľne, uvítal Štúr). Preto aj neskôr podporoval Slovenské povstanie.¹⁹

¹⁸ Výrazom toho bolo napr. aj publikovanie Štúrových článkov na stránkach Havlíčkových Národních novin, napr.: *Pohľad na hýbanie sa západných a južných Slovanov* (pozri [20], 262-273).

¹⁹ Tak napr. priniesli Havlíčkove Národní noviny (č. 143 z 26. sept. 1848, s. 559) na titulnej strane zpravu o povstaní Slovákov, zriadení SNR a vpáde z Moravy na Slovensko. Ako sa tu uvádza, čast' peňazí zozbieraných

Slovanský zjazd sa rozišiel bez jasného výsledku. Pri celkovom deklaratívnom vyznení zjazdu – jediným prijatým dokumentom bol Manifest európskym národom – však práve aj zásluhou Štúra sa presadilo zdôraznenie nevyhnutnosti a oprávnenosti uznania práv utláčaných slovanských národov. Ako sme videli, obaja, Štúr a Havlíček sa zbližovali, keď akcentovali význam spolupráce a solidarity rakúskych Slovanov (ohrozených habsburgovským Rakúskom, expanzívnymi Nemcami a šovinistickými Maďarmi). Následne sa sústredili opäť na program a presadzovanie záujmov národnoemancipačného zápasu vlastných národov.

V slovanskej spolupráci rakúskych Slovanov v duchu austroslavizmu videl Havlíček budúcnosť slovanských národov. V zachovaní Rakúska potom jedinou cestu politického riešenia slovanskej otázky v danom štátno-politickom rámci (iba počas Slovanského zjazdu bolo jeho stanovisko a obdobne Štúra voči Rakúsku, resp. legitímite vtedajšej štátnej moci, radikálnejšie.) Tento slovanský akcent českej národnej politiky propagoval na stránkach svojich Národných novín. „My tedy nevidíme spásu svou v ničem jiném, než ve spojení s ostatními menšími národy slovanskými: totiž se Srby, s Chorvaty, se Slovinci, se Slováky, s Moravou, s Rusíny, s Poláky...“ ([36], 494).

Havlíček veril, že je možné austroslovanské usporiadanie Rakúska ešte koncom roku 1849. Podľa neho po páde absolutizmu bolo možné udržať jednotu Rakúska iba „menším panslavizmom“, t.j. panslavizmom juhozápadným či stredoeurópskym, t.j. spojením menších slovanských národov v záujme zachovania ich národnosti a samostatnosti. („Kdo nechce malý panslavizmus, ten hled', aby na sebe neuvrhl veliký“) ([5], 210-211).

Slovanský akcent Havlíčkovej orientácie napokon dokladá i názov jeho nového časopisu: Slovan. Časopis venovaný politickým a vôbec verejným záležitostem slovanským, zvláště českým.

Programovým článkom z porevolučného obdobia je Havlíčkova *Slovanská politika* (Slovan, júl 1850). Slovanskosť tu určil ako základ českej politiky v minulosti, súčasnosti i budúcnosti, pretože „národové stejného rodu, ve stejných těžkých okolnostech postavení nej-lépe sobě mohou vzájemně pomáhati ke konečnému vítězství“ ([5], 327-328)

Práve tu odmietol (už začiatkom päťdesiatych rokov) to, čo neskôr formuloval Štúr vo svojom porevolučnom testamente *Slovanstvo a svet budoucnosti* – totiž túžbu a snahu o úplnú slovanskú jednotu. Odmietol úsilie spojiť jednotlivé slovanské kmene do jedného národa s jedinou vládou, jazykom, literatúrou, náboženstvom a zriadením. Nemohol akceptovať „jednotvárnosť“, ktorú stúpenci zjednotenia nazývali jednotou. Podľa neho v záujme slovanskej spolupráce, resp. vzájomnosti nie je potrebná uniformita či oná „jednotvárnosť“, a to ani v náboženskom, ani v politickom, ani v literárnom ohľade, ale spoločná podpora a vzájomná pomoc podľa okolností. Vzájomnú znalosť slovanských jazykov kládol proti utopickým plánom na vytvorenie jedného slovanského jazyka.

Havlíčkove úvahy boli aj teraz nesené prakticko-politickým zreteľom. Preto aj slovanskú politiku posudzoval z aspektu jej možnosti v rámci Rakúska. Ani v porevolučnom období sa

pre Juhoslovanov sa poskytne „bratrům Slowákům“ – „Jde to proti stejnému nepříteli, bratr jako bratr: staré nedorozumění, které mezi námi a Slowáky bylo, ustaupíž nyní, když pomoci naši potřebují, daleko od nás, pomáhejme rychle!“

nevzdal koncepcie austroslovizmu, resp. austroslovanského riešenia otázky Rakúska. Videl v tom obojstranný prospech pre slovanské národy i rakúsku vládu – „neboť prospěch Slovanů rakouských není nikdy odtrhovati se od Rakouska“. Zdôraznil, že „účel naší slovanské politiky jest přivesti všechny západní a jižní kmeny slovanské do spojení a skrze toto spojení pojistiti každému z nich svobodu, samostatnost a rozkvět života národního“ ([5], 343).

Tento cieľ sa mal dosiahnuť demokratickou a federatívnou rekonštrukciou Rakúska. I keď to vláda odmietla a posilňovala centralizmus, čím sa Slovania dostávali do opozície, Havlíček vyzýval k jednote a spoločnému, koordinovanému postupu a vzájomnej podpore (tiež spolu s ostatnými, neslovanskými, národmi Rakúska).

Kontúry Štúrovej porevolučnej modifikácie slovanskej myšlienky boli zreteľné už v priebehu revolučných rokov. Zhodou okolností práve na stránkach Havlíčkových Národných novín vyšiel Štúrov článok *Rusové* (ako štvrtá časť úvahy *Pohľad na európske udalosti roku 1848*). Už tu bolo zreteľné jeho idealizovanie ruských pomerov, keď sa domnieval, že v Rusku nie sú nezhody medzi vládcom a národom, a toto zjednotenie vlády s národom nemôže roztrhnúť ani európska reflexia. „Až sa duch slovanský v Rusku ešte väčšmi rozšíri, až sa pokrok slobody aj tam zjaví, vykoná zem táto diela veľké a dôležité pre Slovanstvo, vážne a rozhodné pre svet“, píše ([30]; [20], 280-281).

Štúrovo rusofilstvo vyústilo v porevolučnom období do rusofilského panslavizmu. Obrysy tejto modifikácie môžeme nájsť napr. aj v Štúrovom liste Sreznevskému (z januára 1851), kde napísal: „V týchto okolnostiach duch Slovenský a kmenov našich bratských, rovne nešťastných, myslí na prostriedky vyviaznutia zo svojho úpadku. Už vo viacej novinách južnoslovanských predložila sa v jedných Ruská, v druhých Staroslovanská za spisovnú všeobecnú reč a vzbudilo to pozornosť neslýchajú. Naše staruo dogma je „Komu pán Boh, tomu všetci svätí a nám sa zdá biť Boh so svatou Rossiou“ ([33], 240).

Štúrovo porevolučné chápanie slovanskej otázky priniesla jeho práca *Slovanstvo a svet budúcnosti*, ktorú napísal v rokoch 1851-1855.²⁰

Štúr v tejto práci obsiahol a ostro kritizoval sociálny, politický a morálny vývin a život „Západu“. Oproti upadajúcemu západoeurópskemu svetu vyzdvihoval ako národ budúcnosti slovanský národ. „Lež keď' vrúcne, láskou k člověku zapálené srdce márne hľadá pomoc na Západe, kde by malo obrátiť zrak, v čo nádej skladať? Tam, na d'alekom Východe, tam je naširoko rozrastený slovanský národ, tam je národ budúcnosti!“ ([32], 67).

Dôležitou korekciou jeho slovanskej koncepcie z tohto obdobia bolo to, že nekládol dôraz na rozvoj slovanskej kmeňovitosti, ale na zjednotenie Slovanov do jedného celku. Slovanské kmene označil za „trosky jednotnej národnosti“, ktoré sú slabé na to, aby sa preporodili vlastnými silami, a ktoré môže obrodiť a spojiť do jediného celku len homogénna, priamočiara, energická sila. „Najsvätejšou povinnosťou každého Slovana je, aby vždy mal pred očami celok, aby sa vždy a všade postavil proti osobníčkárstvu, keby osobný záujem mal prevládať na úkor celku, lebo len v celku sa voľakedy uplatní všetko osobné, len v celku sa dožijeme šťastnejšej, tak dávno túžobne očakávanej budúcnosti ([32], 88). Preto Štúr odsudzoval kmeňové tendencie

²⁰ Podľa V. Matulu bolo toto dielo výsledkom jeho zamýšľanej, ale pre smrť nedokončenej práce na všeobecnej histórii Slovanov ([31, 367]). Je zaujímavé, že Havlíček počas svojho núteného pobytu v Brixene zamýšľal napísať ruské dejiny (porov. K. Havlíček Fr. Palackému 25.8.1852 ([6], 655-656)).

smerujúce proti slovanskému celku. Ak má byť slovanský život povznesený, treba byť, ako píše Štúr, predovšetkým ozajstným Slovanom. „Treba sa nám teda zriecť každej separatistickej snahy, všetkých jednostranných kmeňových záujmov, pravdaže nie v prospech daktorého iného kmeňa, lež v záujme celkovitého života, ktorý nás čaká v slovanskom svete a v ktorom každý z nás znova nájde sám seba“ ([32], 100).

Je zrejmé, že Štúr uvažoval o zjednotení Slovanov z dvoch aspektov – ich duchovno-kultúrneho zjednotenia, jednotného ducha, jednotného spoločného cieľa (vo vyššom idealisticko-metafyzickom hegelovskom slova zmysle) a ich možného štátno-politického zjednotenia. Zamýšľal sa nad možnosťami vymania sa Slovanov spod cudzieho jarma a získania štátnej samostatnosti: utvorenia federatívnych štátov (okrem ruských Slovanov), pretvorenia Rakúska s dominanciou slovanského živlu a pripojenia sa k Rusku. Obe prvé alternatívy Štúr zavrhol (osobitne kriticky odsúdil bezperspektívnosť českej austroslovanskej politiky)²¹ a za jedinú správnu cestu politického riešenia slovanskej otázky označil požiadavku, „aby sa všetci Slovania k Rusku pripojili... Len v tomto štáte má slovanský život základ a oporu svojho ďalšieho rozvoja, len tvorivá a ochranná ruská sila môže obroditiť trosky našej národnosti“ ([32], 108). Rusko je a naďalej má byť oporou a záštitou Slovanov – „naša celá ďalšia existencia, celá životná otázka naša súvisí s Ruskom“ ([32], 99). Predpoklady pre splnenie tohto poslania Ruska videl v jeho osvojení si slovanskej myšlienky, vo vnútorných zmenách v Rusku (napr. zrušením poddanstva), v obcíne ako základe spoločenského usporiadania, v prijatí pravoslávia, v ruštine ako spoločnej literárnej reči, ba dokonca v absolutisticko-monarchickom ruskom samoderžaví.

Neúspech revolučných slovanských i slovenských snáh, celková kríza liberálno-demokratických programov, nerozvinutosť slovenských pomerov, ako aj slavjanofilský vplyv nepochybne prispeli k takejto porevolučnej modifikácii Štúrovej slovanskej koncepcie, ktorá teraz dostala ráz rusofilsko-slavjanofilského panslavizmu. Možnosť takejto formulácie bola napokon prítomná v jeho koncepte slovanskej otázky už od polovice štyridsiatych rokov. Nad súvzťahom slovanskej kmeňovitosti a slovanskej jednoty, slovanskosti a slovenskosti nadobudol však teraz jednoznačnú prioritu slovanský celok! Jednostranné zdôraznenie slovanskej jednoty oproti kmeňovitej rôznosti zrejme vyplynulo z jeho úsilia nájsť aj v bezperspektívnej atmosfére bachovského absolutizmu možnosť politického riešenia slovanskej otázky.

Štúrova porevolučná podoba rusofilského panslavizmu však nebola akýmsi „neorganickým“ vyústením jeho diela, ale výsledkom jeho neustálej snahy hľadať perspektívne riešenie slovanskej otázky aj v tej najťažšej situácii. Pritom riešenie, ktoré by zodpovedalo jeho hegelovsky založenej historicko-filozofickej koncepcii. Z hľadiska našej témy je dôležité, že myšlienkami vyslovenými v tomto diele sa jeho koncepcia slovanskej otázky diametrálne vzdialila od Havlíčkovho ponímania slovanskej otázky. Na konci vlastnej životnej cesty i účasti na národnopolitickom zápase svojich národov sa tak tieto výrazné, ba kľúčové postavy národnoemancipačného zápasu Slovákov a Čechov výrazne rozišli. Čo však vždy spájalo ich životné úsilie v tejto oblasti, to bola úporná snaha hľadať riešenie slovanskej otázky a prakticky naplňovať myšlienku solidarity a spolupráce slovanských národov.

²¹ „Sme presvedčení, že sami zástancovia slovanského Rakúska medzi Čechmi – Palacký, Havlíček a iní – sú dnes inej mienky“, písal ([32], 98).

- [1] Listy Ľudovíta Štúra I, 1834-1843. Bratislava 1954.
- [2] BĚLIČ, J.: K. Havlíček Borovský a Slovanstvo. Praha 1947.
- [3] DOLANSKÝ, J.: Havlíček v Moskvě. In: Pražská universita Moskevské universitě. Sborník k výročí 1755-1955. Praha 1955.
- [4] HAVLÍČEK-BOROVSKÝ, K.: Slovan a Čech. In: Pražské Noviny č. 14, febr. 1846.
- [5] HAVLÍČEK-BOROVSKÝ, K.: Politik a novinář. Výbor z díla. Praha 1956.
- [6] Korespondence Karla Havlíčka. Na vyd. přip. L. Quis. Praha 1903.
- [7] Pražské noviny č. 79, okt. 1847.
- [8] KOČÍ, J.: Karel Havlíček Borovský a počátky austroslavismu. In: Slovanský přehled 1971, č. 3.
- [9] Slovan, 20. nov. 1850.
- [10] HAVLÍČEK, K.: Politické spisy III-1. Praha 1902.
- [11] ŠTÚR, Ľ.: Slovenčina naša. Bratislava 1957.
- [12] BROCK, P.: The Slovak National Awakening: an essay in the intellectual history of east central Europe. Toronto and Buffalo 1976.
- [13] SMITH, A. D.: Nationalism. A Trend Report and Bibliography. Mouton, The Hague, Paris 1975.
- [14] PATOČKA, J.: Dilema v našem národním programu – Jungman a Bolzano. In: O smysl dneška. Praha 1969.
- [15] KOSÍK, K.: Česká radikální demokracie, Praha 1958.
- [16] Česká včela č. 36, máj 1847.
- [17] PATOČKA, J.: Předsokratovská filosofie. Praha 1968.
- [18] Ázie a Evropa čili: určení Ruska v ohledu na Azii od Ľudovíta Štúra. Tatranka II, 1842.
- [19] ŠTÚR, Ľ.: Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu. In: Květy VII, 1840.
- [20] ŠTÚR, Ľ.: Slovania, bratia! Bratislava 1956.
- [21] Prednášenie historie slovanske Ľudovíta Štúra 1843 v Bfetslavě. LAMS, Martin.
- [22] ŠTÚR, Ľ.: Politické state a prejavy. Bratislava 1954.
- [23] RAPANT, D.: Štúrovci a Slovanstvo. In: Slovanský sborník 1947, Martin.
- [24] PATOČKA, J.: Naš národný program (Eseje). Praha 1990.
- [25] ŠTÚR, Ľ.: Slovo na čase. I. Martin 1941.
- [26] SMITH, A. D.: The Ethnic Origins of Nations. New York 1987.
- [27] ŽÁČEK, V.: Slovanský sjezd. Praha 1958.
- [28] NOVOTNÝ, J.: Česi a Slováci za národního obrození a do vzniku československého státu. Praha 1968.
- [29] Národní noviny č. 106, máj 1849.
- [30] Národní noviny, august 1848.
- [31] MATULA, V.: Ľudovít Štúr i Rossia. In: Ľudovít Štúr und die slawische Wechelseitigkeit. Bratislava 1969.
- [32] ŠTÚR, Ľ.: Slovanstvo a svet budúcnosti. Preložil Mikuláš Gacek. Martin 1944.
- [33] Listy Ľudovíta Štúra II, 1844-1855. Bratislava 1956.
- [34] HAVLÍČEK, K.: Politické spisy II-1, Praha 1901.
- [35] ČEPAN, O.: Rázdelia romantizmu. In: Slovenské pohľady, 109, 1993, č. 1.
- [36] HAVLÍČEK, K.: Politické spisy II-2, Praha 1902.

PhDr. Vladimír Bakoš, CSc.
 Filozofický ústav SAV
 Klemensova 19
 813 64 Bratislava
 SR